

palasiin – joskin laadukkaisiin sel-laisiin. Kirja jättää vaikutelman mal-tillisesta pyrkimyksestä kuunnella ja ymmärtää aikamme haasteita uskon äärellä. Toivon, että papisto on tu-tustunut kirjaan.

ATTE TAHVANAINEN
TEOL. MAIST., VANTAA

CAROLINA BROWN
Liksom en herdinna:
Litterära teman i svens-
ka kvinnoporträtt under
1700-talet. Stockholm:
Carlsson Bokförlag 2012.
488 s.

Filosofie doktor Carolina Brown är lektor i konstvetenskap vid Uppsala universitet och författare till ett antal verk om 1700-talets konst- och kulturhistoria. *Liksom en herdinna* är hennes doktorsavhandling där hon söker samband mellan 1700-talets svenska kvinnoporträtt och århundradets litterära arena. Läskulturen med sina olika inslag som romaner, teaterpjäser och operor vävdes under forskningsperioden samman med porträttkonsten då det blev populärt för högreståndsdamer att posera med en bok i handen. Ett annat återkommande tema var herdinneporträtt där modellerna poserade i blomsterdekorerade dräkter, med en halmhatt på huvudet och en herdestav i handen. Det var likaså många som önskade att bli avbildade "à la turque", till exempel som sultaninnor. Med visuella hjälpmedel som dåtida modebilder, bokillustrationer och gravyrer samt textkällor som dagböcker och brev skissar Brown en intressant bild om kvinnoporträttens mångfald och deras relation till den litterära kulturen.

Avhandlingen består förutom inledning och avslutande diskussion av fyra huvudkapitel. I slutet finns en

engelsk sammanfattning och författarens efterord. Inledningen öppnas med en vacker engelsk modegravyr från 1782 där en stilfull dam klädd i en ensemble i rosa, vitt och svart spatserar förbi ett lånebibliotek. I ena handen håller hon en roman och i den andra en fashionabel accessoar: ett parasoll. Brown beskriver henne som en modemedveten kulturkonsument och påpekar att hela bilden avspeglar det nya kvinnoidealet som framträdde under 1700-talets senare hälft. Både romanen och parasollet är symbolbärande föremål som förmedlar att damen i fråga är införstådd med den moderna världens krav. Hon är hemmastadd i det offentliga rummet och förtrogen med dess utbud. Fast läsaren kan undra om forskarens tolkning om högreståndskvinnan som ett självklart inslag i det sena 1700-talets offentliga sfär är en smula för optimistisk är gravyren ett träffande och slagkraftigt val som bokens första bild.

Författaren citerar också bildtexten som informerar betraktaren om att gravyren föreställer skönheten i färd med att leta efter visdom. Hon klargör att det under forskningstiden rådande synsättet hade problem med att förena begrepp som skönhet och visdom. Också en möjlig ironi i bildens utsago identifieras. Brown funderar på hurdan kunskap den raffinerat klädda damen är ute efter och vad hon ämnade använda den för. Läste hon i syfte att bli klokare eller bara för att roa sig?

Brown framskrider sedan till att beskriva avhandlingens syfte och frågeställningar. Texten är lättförståelig och flytande utan att sakna den exakthet som ett litterärt verk av detta slag kräver. Med säkra penseldrag tecknar författaren studiens utgångsläge. Hon förklarar hur den ståndsmässiga och genusrelaterade kulturkonsumtionens effekt på forskningsperiodens kvinnoporträtt och bildkonst kommer att undersökas. Avhandlingen förenar sig med det bland olika discipliner

och forskningsområden nuförtiden mer vanliga sättet att tolka porträtt ur ett socialhistoriskt perspektiv. Till skillnad från den tidigare porträttforskningens snävare synsätt tolkar de nya förklaringsmodellerna symbolerna och koderna i konstverken som tecken på målningsstidpunktens normer, värderingar och ideologier. Betraktelsesättet är kreativt och öppnar intressanta vyer framför läsaren. Skriftliga källor som de avbildade kvinnornas korrespondens eller självbiografier har skickligt använts till hjälp i tolkningsarbetet.

De fyra huvudkapitlen presenterar verkets centrala teman och är indelade i ett flertal underkapitel. Första kapitlet handlar om kvinnoideal och kvinnligt läsande. Brown skildrar kvinnans underordnade ställning i det dåvarande samhället och de förväntningar som riktades mot henne. Som hjälp använder hon bland annat 1734 års lag och den nyare versionen av pastor Petrus Törnevalls *Dygdz och Odygdz Spiegel* från 1730. Den sistnämnda rekommenderar att kvinnan är from och dygdig, huslig och sedlig. Också den blivande drottningen Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok nyttjas för att illustrera de faror som enligt tidens uppfattning lurade på kvinnor som inte sökte behärska sin natur och bemästra svagheter i den. Damer hade enligt rådande uppfattning en benägenhet att vara nyckfulla, svartsjuka, högmodiga och behagsjuka, för att nämna några. Den som klarade av att bevinga bristerna med goda egenskaper som klokhet, empati och anspråkslöshet förtjänade omgivningens godkännande.

Brown fortsätter med att förtjänstfullt beskriva hur kvinnoidealet syns i porträtten och hur till exempel skönheten ansågs reflektera dygd och moralisk förädling. Läsaren får insyn i överraskande detaljer. En sådan är att på vissa pendangporträtt föreställande ett äkta par framställdes hustrun som en liten och rodnande gestalt mitt i tavlan

medan bilden av maken fyllde nästan hela målarduken. Detta reflekterade relationen mellan makarna. Kvinnans identitet och roll definierades genom makens samhällsställning och hon skulle avspegladennes glans. Ett litet och nätt yttre angav hennes dygd och moraliska upphöjdhet. Hon fanns till för att behaga. Män däremot plögade posera i sin ämbetsroll och med de tillhörande hedersbeteckningarna, målmedvetna och självsäkra. Författarens skarpsynta analys hjälper läsaren att se helt nya sidor av porträtten. Kanhända att dessa verk annars vore lätta att avfärda som fina men föråldrade minnessaker som på ett för oss obegripligt språk visar om svunna tiders elegans. Forskaren förmår att översätta det gamla symbolspråket i ett för en modern människa förståelig form.

Det andra kapitlet handlar om bilden av den läsande kvinnan. Tredje kapitlet skärskådar detaljerna i det populära pastorala temat i tidens porträttkonst. Konstformen hade sina rötter i renässansen och hade från och med 1600-talet tydliga litterära kännetecken. Den pastorala romanen och diktningen hade vid samma tid uppnått en given plats i den europeiska salongskulturen. Den höviska kärleken var en inspirationskälla för poesi och kompositioner. Pastoralen blev ett väsentligt uttryck i det aristokratiska begreppssystemet. Den förmedlade en exklusiv kultur och idévärld som bara samhällets toppskikt hade förmånen att känna och delta i. Fjärde kapitlet leder läsaren till orientalismens exotiska värld med sina osmanska inslag. I de orientaliska porträtten blandas samman svepande dräkter av dyrbara färggranna tyger, massiva skärpspännen, komplicerade huvudbonader och plymdekorerade fläktar. Också dessa konstverk påverkades av 1700-talets romaner och teaterpjäser.

Forskningsperiodens kvinnoporträtt uppkom vid en tidpunkt då nya idéströmningar rivaliserade

de äldre ideal. En ny högreståndskultur som präglades av bland annat större social rörlighet växte fram och den moderna kulturkonsumtionen blev till. Den sistnämnda favoriserade det kontinentala och förespråkade känsloladdade pastorala romaner, nymodiga modebilder, opera och teater. Utvecklingen resulterade i att ett antal nya porträttstyper skapades, exempelvis de ovan nämnda herdinne- och sultaninneporträtten. Litteraturens roll i högreståndskvinnors liv blev allt viktigare. Med pastell- och gouacheteknik skapade konstnärer tavlor på lyxiga och presentabla men ändå intima boudoirer där aristokratiska damer residerade med lektyr i handen. Dessa bilder översållades med symbolbärande föremål som böcker och planscher, folianter och kartor, gravyrer och jordglobar. De var placerade kring modellen och berättade om intellektuella och kulturella intressen.

Att vara läskunnig, ha medel att köpa böcker och tid att läsa dem kom att bli någonting som kännetecknade samhällseliten. På ett fascinerande sätt bevisar Brown hur utvecklingen syns i kvinnoporträtten och likaså hur den pågående romandebatten influerade bilderna. Kvinnor konsumerade romaner med iver och farhågorna som förknippades med den nya litteraturgenren syns i bilder där en dam drabbad av hänryckning vilar avsomnad eller rent av medvetslös vid de känsloladdade verken. Det var även viktigt att läsningen skedde i rätt omgivning, i damernas fall helst mitt i den vackra naturen eller i ett soffhörn. Det fashionabla tidsfördrivet skulle ske i det privata och utan att inkräkta på den offentliga sfären som var ett manligt område.

Browns avhandling är försedd med riklig och mestadels vacker illustration i både färg och svartvit. Det kan emellertid diskuteras om vissa mer tvetydiga bilder har bidragit med någonting för forskningens syfte relevant. Största delen av det

rika bildmaterialet uppfyller lyckligtvis ändamålet och levandegör tillsammans med författarens adekvata iakttagelser de över två sekel gamla kvinnoporträtten på ett tankeväckande sätt.

Avhandlingen är en välgjord studie om det valda ämnet. Brown konkluderar att de svenska högreståndsdamernas redan existerande läsvanor under 1700-talet utvecklades till en mer differentierad praxis. Kvinnor läste alltmer ivrigt och allt fler sorters litteratur. Boken blev följaktligen en viktig symbol också i porträttkonsten. Tavlorna föreställde läsarinorna i färd med att utöva de nya läsvanorna som vidgade kvinnornas vyer och hjälpte dem att drömma om vad de ville bli. Samtidigt påminde de mer konservativa böckernas innehåll dock den litterära damen om de restriktioner som samhället lade på henne.

SARA MEDBERG
TEOL. MAG., HELSINGFORS

PETTERI PIETIKÄINEN

Hulluuden historia.

Helsinki: Gaudeamus 2013.
456 s.

Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian professori Petteri Pietikäisen tiiliskivi on otsikoitu *Hulluuden historiaksi*, mutta teos painottuu hyvin voimakkaasti moderneihin käsityksiin: antiikista keskiaikaan selvittää pariillakymmenellä ja uudesta ajasta valistukseen kolmellakymmenellä sivulla, mutta pariin viime vuosisataan paneudutaan pitkälti yli kolmellasadalla sivulla. Kirja näyttää perustuvan pääasiassa sekundaari-kirjallisuuteen. Laajana historiallisena yleisesityksenä *Hulluuden historia* on mainio paketti. Teos on sujuvasti kirjoitettu, täynnä asiaa, viihdyttäväkin. Alalukujen ja hyvien hakemistojen avulla lukija pääsee kiinnostuksensa kohteisiin,